

Віктор Завтур
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
аспірант

Щодо системи заходів забезпечення кримінального провадження

Прийняття рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (далі - ЗЗКП) є одним із найоб'ємніших та найскладніших напрямків діяльності суду у кримінальному провадженні, що зумовлено їх юридичною природою та сутнісною диференціацією.

Відповідно до КПК України заходами забезпечення є: 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; 2) накладення грошового стягнення; 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 4) відсторонення від посади; 5) тимчасовий доступ до речей і документів; 6) тимчасове вилучення майна; 7) арешт майна; 8) затримання особи; 9) запобіжні заходи (ч.2 ст.131 КПК України). Відтак, у Розділі II КПК України законодавець сконцентрував норми, що регулюють порядок застосування усіх заходів, що в тому чи іншому аспекті забезпечують проведення ефективного і безперешкодного кримінального провадження. Кожен з них має свою власну мету, яка випливає із їх сутності: створення належних умов для збирання доказів у кримінальному провадженні (тимчасовий доступ до речей і документів), забезпечення цивільного позову (арешт майна), забезпечення належної поведінки учасників кримінального провадження (виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, запобіжні заходи). Такий підхід є логічним і більш досконалим, ніж у КПК 1960 р., в якому норми, що регулювали порядок застосування цих заходів (в дещо інших модифікаціях) містилися у різних розділах закону (крім запобіжних заходів), але все одно викликає певні зауваження.

Справа в тому, що в ст.132 КПК України встановлено загальні для всіх ЗЗКП підстави, умови та порядок застосування і саме ці положення закону дають змогу робити наукові висновки щодо їх юридичної природи. Разом із тим, окремі види заходів забезпечення, визначені КПК України мають таку сутність та механізм реалізації, що робить їх дещо відмінними від загальної моделі ЗЗКП.

Визначення заходом забезпечення виклику особи фактично прирівняло його до заходів примусового характеру. Окремі дослідники також характеризують його саме як такий захід [Бондаренко О. Виклик особи за кримінальним процесуальним законодавством України // Вісник прокуратури. - 2013. - № 12. - С. 67], однак, на нашу думку, очевидно, що прибуття до органу досудового розслідування, суду чи до слідчого судді за викликом не є суттєвим обмеженням, а тим більше втручанням у права та свободи особи. О.М. Сіверський не погоджується із приєднанням виклику до заходів примусу і пропонує внести зміни у до ст.131 КПК України, визначивши виклик заходом забезпечення, а інші ЗЗКП – заходами кримінального процесуального примусу [Сіверський О. М. Сутність виклику у кримінальному провадженні // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. - 2014. - Вип. 10-2(2). - С. 174]. Відзначимо, що КПК України в цілому визначає ЗЗКП як заходи екстраординарного характеру, тобто такі, які застосовуються у крайніх випадках, коли без них не можна безперешкодно здійснювати кримінальне провадження і досягти його ефективних результатів, зокрема про це свідчать положення ч.3 ст. 132 КПК України, відповідно до яких застосування ЗЗКП не допускається, якщо слідчий та прокурор не доведуть, що потреби досудового

розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора. Натомість, виклик особи є стандартним способом інформування особи про її обов'язкову участь у слідчій (розшуковій) дії, в основі якого лежить розрахунок на її добровільне прибуття. Однак, привід особи в разі нез'явлення за викликом є класичним заходом забезпечення в контексті реформованого кримінального процесуального законодавства, оскільки спрямований на досягнення певного результату – наприклад, недопустимості втрати доказів, які можуть міститись у показаннях особи через відмову у співпраці із органом досудового розслідування. Якщо особа не з'явилася добровільно і не надала показання, це не дає можливість їх отримати та врахувати при вирішенні кримінального провадження по суті та прийнятті проміжних рішень, а примусова доставка до слідчого, прокурора, слідчого судді або суду матиме на меті допит цієї особи та забезпечить отримання відповідних показань.

Таким чином, на нашу думку, ст. 133-139 КПК України доцільніше розмістити у Главі 6 КПК України «Повідомлення», перейменувавши її на «Виклики та повідомлення», що зробить побудову кримінального процесуального закону логічнішою.

Слід наголосити на тому, що більшість ЗЗКП відповідно до загальної моделі, сформульованої законодавцем у ст.132 КПК України мають превентивний характер, тобто мають на меті створити такі умови, що унеможливлюють перешкоджання здійсненню кримінального провадження з боку учасника цього провадження або спонукати його до певних дій.

Проаналізувавши відповідні норми КПК України стає зрозуміло, що окремі ЗЗКП мають дещо інший механізм реалізації. Передусім, мова йде про накладення грошового стягнення на учасників кримінального провадження. Стягнення коштів з особи в порядку застосування грошового стягнення не стимулює її до правомірної належної поведінки в майбутньому, оскільки дані кошти сплачуються безповоротно, на відміну, наприклад, від запобіжного заходу у вигляді застави, коли у випадку позитивної поведінки підозрюваного або обвинуваченого вона може бути повернута заставодавцю. Не здатне грошове стягнення і забезпечити належну поведінку особи, оскільки за своєю сутністю не створює перепони для можливих порушень з боку учасника кримінального провадження в майбутньому. Фактично, накладання грошового стягнення є відповідальністю ретроспективного характеру, тобто за фактично вчинене порушення вимог кримінального процесуального закону, в той час як застосування інших ЗЗКП може бути рішенням перспективного характеру, спрямованим на попередження реальних загроз безперешкодному здійсненню кримінального провадження. Такий стан речей нашою думкою, що КПК України бракує Глави «Відповідальність учасників кримінального провадження».

Сучасна система ЗЗКП, визначена КПК України є різнобічною з точки зору мети та сутності заходів, які її складають, відтак потребує певної оптимізації.

Науковий керівник – к.ю.н., доц. Стоянов М. М.